УДК 338.43

JEL classification: C10, O13

Сергій НАДВИНИЧНИЙ

доктор економічних наук,
професор,
кафедра менеджменту, публічного
управління та персоналу,
Західноукраїнський національний
університет, Україна
E-mail: nadvynychnyy@wunu.edu.ua

Зоряна ПУШКАР

кандидат географічних наук,
доцент,
кафедра менеджменту, публічного
управління та персоналу,
Західноукраїнський національний
університет, Україна

© Сергій Надвиничний, Зоряна Пушкар,
2021

Отримано: 03.11.2021 р.

Прорецензовано: 12.11.2021 р.

Рекомендовано до друку: 16.11.2021 р.

Опубліковано: 16.11.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Сергій Надвиничний (Україна)
Зоряна Пушкар (Україна)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано сутнісний зміст підходів щодо формування експортної стратегії в умовах трансформації аграрного сектора. Досліджено конкурентні переваги сільського господарства та їх джерела, виокремлено проблеми експорту сільськогосподарської продукції. Показано вплив на національну економіку інтеграції у європейський економічний простір. З метою забезпечення продовольчої безпеки України визначено стратегічні галузі аграрного виробництва. Окреслено умови розширення експорту аграрної продукції України на світові ринки та запропоновано основні стратегічні вектори.

Надвиничний С., Пушкар З. Сучасні підходи до формування експортної стратегії розвитку аграрного сектору та забезпечення продовольчої безпеки України. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 3. С. 25-32.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.025>

Ключові слова: аграрний сектор; сільське господарство; експортна стратегія; економічний розвиток; конкурентні переваги; державна аграрна політика; продовольча безпека.

UDC 338.43

Serhiy Nadvynychnyy (Ukraine)

Zoryana Pushkar (Ukraine)

JEL classification: C10, O13

Serhiy NADVYNICHNYI*Doctor of Economics,**Professor,**Department of Management, Public**Administration and Personnel,**West Ukrainian National University, Ukraine***E-mail: nadvynychnyy@wunu.edu.ua****Zoryana PUSHKAR***PhD in Geographical Sciences,**Associate Professor,**Department of Management, Public**Administration and Personnel,**Western Ukrainian National University, Ukraine*© Serhiy Nadvynychnyy, Zoryana Pushkar,
2021

Received: 03.11.2021

Revised: 12.11.2021

Accepted: 16.11.2021

Online publication date: 16.11.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

MODERN APPROACHES TO THE FORMATION OF THE EXPORT STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR AND ENSURING THE FOOD SECURITY OF UKRAINE

ABSTRACT

The article substantiates the essential content of approaches to the formation of export strategy in the transformation of the agricultural sector. The competitive advantages of agriculture and their sources are studied, the problems of export of agricultural products are singled out. The influence of integration into the European economic space on the national economy is shown. In order to ensure food security of Ukraine, strategic branches of agricultural production have been identified. The conditions for expanding the export of Ukrainian agricultural products to world markets are outlined and the main strategic vectors are proposed.

Nadvynychnyy, S., & Pushkar, Z. (2021). Modern approaches to the formation of the export strategy for the development of the agricultural sector and ensuring the food security of Ukraine. *Economic analysis*, 31 (3), 25-32.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.03.025>

Keywords: agricultural sector; agriculture; export strategy; economic development; competitive advantages; state agrarian policy; food security.

Вступ

В умовах глобалізації та трансформації національної економіки одним з найважливіших елементів забезпечення продовольчої безпеки країни є ефективна експортна політика та нарощування експортного потенціалу. За таких обставин збільшення експорту аграрної продукції стане можливим за рахунок виваженої та цілеспрямованої політики держави, орієнтованої на підтримку експортоорієнтованих галузей аграрного сектору. Проте, існує ряд чинників, що гальмують цей процес, зокрема, сповільнення темпів економічного зростання, наявність проблем із залучення капіталу в аграрний сектор, а саме, трансформація галузевої структури інвестицій. Відтак, виникає потреба удосконалення державної політики в галузі виробництва та експорту сільськогосподарської продукції, у підвищенні ролі держави у розвитку цього сектору та забезпеченні продовольчої безпеки.

Мета та завдання статті

Метою дослідження є обґрунтування необхідності формування експортної стратегії та забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах з урахуванням особливостей функціонування аграрного сектору.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити економічну сутність формування національної експортної стратегії;
- виокремити напрями забезпечення продовольчої безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасних умовах найефективнішою експортною стратегією для України є стратегія диверсифікації сільськогосподарського і продовольчого експорту, що дає змогу органічно поєднати всю сукупність конкурентоутворюючих чинників – ресурсних, трудових, виробничих, технологічних, інтелектуальних і врахувати особливості функціонування аграрного сектору. Політика диверсифікації в аграрному секторі дає змогу мінімізувати торгові, комерційні, політичні та інші ризики інтеграції в світову економіку. Разом з тим вона позитивно впливає на процес імпортозаміщення, стимульований підвищенням інвестиційної активності в сільському господарстві.

Теоретичні та методологічні аспекти розробки та запровадження експортних стратегій досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема, І. В. Бураковський, С. М. Кваша, А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, П. Т. Саблук, А. С. Філіпенко, Д. В. Шевельова, Ю. В. Яковець. Проте особливостям формування експортної

стратегії та забезпечення продовольчої безпеки сьогодні слід приділити більше уваги.

Нині, в умовах глобалізації, формування конкурентних переваг відбувається за рахунок постійного моніторингу впливу системи чинників (внутрішніх і зовнішніх) на конкурентоспроможність аграрного підприємства. Тому їх можна розділити за джерелами виникнення на внутрішні й зовнішні. До внутрішніх віднесемо продуктивність праці, систему управління, рівень затрат, організацію процесів, які за своїми характеристиками перевищують аналогічні характеристики пріоритетних конкурентів.

Портер М. акцентує увагу на тому, що конкурентну перевагу ні в якому разі не можна ототожнювати з потенційними можливостями економічного суб'єкта, що є головною метою й результатом господарської діяльності. Досягнення ж конкурентних переваг здійснюється через постійне дослідження впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на конкурентоспроможність підприємства [1].

Проте, на нашу думку, сюди також варто додати такий потужний чинник як державна політика у цій сфері, в першу чергу, зовнішньоекономічна та митна, амортизаційна й науково-технічна, інноваційно-інвестиційна, фінансова і цінова.

На думку Є. Бойко, головною передумовою рівноправного включення держави у процеси міжнародної економічної інтеграції є конкурентоспроможність національної економіки, центральним елементом якої має стати використання конкурентних переваг України: кадрового, науково-технічного і технологічного потенціалу держави [2].

Територіальні особливості ведення сільського господарства дають змогу формувати міжнародну спеціалізацію, розвивати екологосумісні експортоорієнтовані виробництва та нарощувати експорт екологічно чистої сільськогосподарської продукції. За таких умов політика держави має бути спрямована на розвиток ефективної системи міжнародної сертифікації вітчизняної аграрної та продовольчої продукції, що призведе до підвищення її конкурентоспроможності на світових ринках і зростання експорту сільськогосподарської продукції. Державне регулювання продовольчого експорту має включати захист вітчизняних виробників і спрощення доступу до зовнішніх ринків, усунення торговельних бар'єрів. Разом з тим, держава має здійснювати тарифне і нетарифне регулювання експортних поставок, враховуючи стан вітчизняного ринку за кожним видом продовольчих товарів і сільськогосподарської сировини. Адже заборона експорту та експортні обмеження вивозу мають короточасний

позитивний вплив.

Окрім того, до конкурентних переваг сільського господарства України можна віднести унікальне поєднання ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції й близькість до міжнародних ринків, а також те, що забезпеченість земельними ресурсами у господарствах України в середньому значно вища, ніж у європейських країнах. Однак конкурентні переваги сільськогосподарського виробництва в Україні обмежуються низкою чинників, серед яких найголовнішими є недостатній рівень людського капіталу, малоефективна та витратна маркетингова інфраструктура. Незважаючи на усе це, тенденції, які ми нині можемо спостерігати в аграрному секторі свідчать про те, що сільське господарство країни у недалекій перспективі може стати одним із головних джерел її експорту [3]. Окрім того, є певні труднощі просування вітчизняної продукції на зовнішні ринки через недосконалу нормативну базу, відмінність вітчизняних стандартів якості продукції від міжнародних, недосконалість механізму повернення ПДВ, відсутність якісної тари та збільшення витрат на транспортування, низький рівень розвитку оптової ринкової інфраструктури.

З метою диверсифікації сільськогосподарського експорту, враховуючи галузеву та географічну специфіку і пріоритети його розвитку, необхідно удосконалити національну систему підтримки експорту, що базується на кращих світових практиках. Відтак, у пріоритеті державної політики має бути створення належних умов для раціонального використання національних ресурсів – землі, праці, капіталу з метою підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору національної економіки.

Без державної підтримки проблеми ефективного експорту в даний час не можуть бути вирішені. Для забезпечення стимулів розвитку експортної орієнтації аграрного сектору в світовій практиці поширений такий набір інструментів, як: прямі і непрямі субсидії експортерам, його кредитування, фінансування інноваційної діяльності та розвиток інфраструктури сільського господарства, державні закупівлі продовольчої продукції тощо.

Державна аграрна політика має бути спрямована на підтримку сільськогосподарських виробників і базуватися на національних пріоритетах та враховувати необхідність інтеграції до світового економічного простору, а експортна стратегія та формування комплексної національної системи підтримки експорту продовольства мають сприяти посиленню ролі України на світових продовольчих ринках [4].

У зв'язку з цим при розробці стратегії слід враховувати вплив низки чинників:

- протекціонізм у політиці багатьох країн на тлі зростання глобальної конкуренції;
- зростання ролі глобальних регуляторів і лібералізація міжнародної торгівлі.

Державна підтримка експортоорієнтованих галузей сільського господарства дозволить перейти до ефективнішої експортної політики, яка буде орієнтована на активне використання можливостей зовнішніх ринків.

Відзначимо, що головні проблеми експорту сільськогосподарської продукції тісно пов'язані із досить високими вимогами законодавства ЄС щодо показників безпеки та якості продукції. Це сповільнює темпи просування вітчизняної сільськогосподарської продукції на ринки Євросоюзу. Тому принагідно відзначимо, що інтеграція у європейський економічний простір має позитивний вплив, зокрема:

- модернізація вітчизняних аграрних підприємств і подолання технологічної відсталості галузі;
- залучення іноземних інвестицій і сучасних інноваційних технологій у сільське господарство;
- підвищення якості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції;
- розвиток переробної промисловості та перехід від сировинної спрямованості експорту до експорту готової продукції.

Як зазначалося вище, аграрне виробництво має низку специфічних особливостей, які необхідно враховувати обґрунтовуючи конкурентні переваги підприємств аграрної сфери. Ми погоджуємося з твердженням С. І. Мельника, котрий зазначає, що «...сукупність конкурентних переваг у комплексній взаємодії складає конкурентоспроможність підприємства, яка є проявом їх наявних і потенційних можливостей» [5, с. 245].

Сьогодні сільськогосподарська продукція займає значну частину у зовнішній торгівлі України, зокрема, у 2020 році продукція АПК склала 45% у загальному експорті з України, зберігши лідерство у його товарній структурі, а сільське господарство є єдиною галуззю із позитивним сальдо зовнішньої торгівлі. У 2020 році зафіксовано найбільші в історії України обсяги експорту соняшникової олії – 6,9 млн т та м'яса птиці – 431 тис. т. Серед товарів, що не належать до найбільш вагомих у переліку закордонних поставок, було досягнуто максимальні кількісні значення в експорті меду (81 тис. т), заморожених плодів і ягід (55 тис. т), макаронних виробів (30 тис. т) і консервованих томатів (66 тис. т) [6].

Проте є чинники, які перешкоджають зміцненню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках: низький рівень розвитку національної

фінансово-кредитної системи, відсутність галузевих кооперативних банків, слабкий розвиток системи страхування кредитних і виробничих ризиків, а також інфраструктури аграрної сфери.

Підсумовуючи сказане та враховуючи місце України у міжнародному поділі праці, виокремимо головні джерела конкурентних переваг для аграрного сектору, які варта враховувати при формуванні експортної стратегії:

- географічне положення (наявність транспортних коридорів, вигідний радіус доставки сільгосппродукції, транзитне положення тощо);

- природно-кліматичні умови (рівнинний рельєф, помірний клімат, великі площі сільгоспугідь, великі за розміром площі окремих полів тощо);
- ресурсні можливості (корисні копалини, мобільні трудові ресурси та ін.);
- кон'юнктурні (високий попит на основні експортоорієнтовані культури, можливість створення аграрних пулів тощо).

З метою дослідження та оцінки конкурентних переваг українських виробників сільськогосподарської продукції на світовому ринку найефективнішим, на нашу думку, є використання SWOT-аналізу (табл. 1).

Таблиця 1. SWOT-матриця для вітчизняних аграрних виробників*

	Сильні сторони	Слабкі сторони
Внутрішні фактори	<ul style="list-style-type: none"> – сприятливі кліматичні умови, вигідне географічне положення; – наявність кваліфікованої робочої сили; – розгалужена система перевезення продукції. 	<ul style="list-style-type: none"> – значна концентрація виробництва у господарствах населення; – малоефективна система кредитування сільськогосподарських товаровиробників; – висока частка зносу основних фондів, що використовуються у виробничому процесі; – недосконала державна експортна аграрна політика.
	Можливості	Загрози
Зовнішні фактори	<ul style="list-style-type: none"> – збереження наявних позицій на світовому ринку продовольства; – завоювання нових ринків реалізації продукції; – розробка та впровадження нових економічно вигідних технологій; – залучення зовнішніх і внутрішніх інвестицій. 	<ul style="list-style-type: none"> – невідповідність світовим стандартам якості аграрної продукції; – високий рівень конкуренції на світових ринках; – залежність від посередників.

*Складено авторами.

Звичайно, незаперечним є той факт, що підприємства багатьох європейських країн є більш активними постачальниками продовольства на світовий ринок, порівняно з вітчизняними. З одного боку, це пов'язано з нижчим рівнем економічного розвитку України, а з іншого – з відсутністю практичного досвіду здійснення експортних операцій. Саме тому для більш успішної реалізації власного експортного потенціалу суб'єктам господарювання необхідно формувати власну стратегію просування продукції на зовнішні ринки.

Можемо стверджувати, що стратегія поступового освоєння європейських ринків сільськогосподарської продукції є перспективною, оскільки Україна знаходиться територіально відносно близько до них. Експорт за деякими стратегічними напрямками допоможе сільськогосподарським підприємствам уникнути невизначеності та можливих великих збитків. Водночас, на нашу думку, переробним

підприємствам аграрного сектору не можна обмежуватися лише експортом до країн ЄС, де вітчизняні агрофірми мають стійкі позиції. Їм також слід орієнтуватися на світові ринки, де споживачі вимогливіші. Такі умови спонукатимуть вітчизняного виробника сільськогосподарської продукції підвищити її якість та адаптуватися до міжнародних норм та стандартів [7].

Економічно обґрунтована стратегія експорту сільськогосподарської продукції є головною умовою втілення у життя глобальних маркетингових стратегій і зміцнення позицій аграрних підприємств на світовому ринку продовольства, досягнення максимальної економічної ефективності та реалізації наявних конкурентних переваг, зростання обсягів експорту, зменшення витрат на реалізацію продукції за кордон.

З метою забезпечення продовольчої безпеки України необхідно визначити стратегічні галузі

сільського господарства та продіагностувати їх стан з метою пристосування до зовнішніх конкурентних умов. Світова продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО) кожного року визначає для кожної країни найважливіші продовольчі та сільськогосподарські товари.

Зауважимо, що сьогодні Україна може запропонувати на глобальні ринки свою продукцію, проте переважно сировину, що спонукає до розвитку конкурентних відносин та інтеграційних зв'язків. Тому необхідно розвивати мережу підприємств, які перероблятимуть аграрну продукцію [7].

Україна має потужний експортний потенціал, проте, не за усіма видами продовольства. Зокрема, через низьку платоспроможність населення країни деякі види продукції (м'ясо та м'ясні продукти, молоко та молочні продукти, плоди, ягоди та виноград) споживаються в обсягах, які є меншими за науково-обґрунтовані норми. Однак є можливість реалізовувати на зовнішній ринок картоплю, овочі, яйця, цукор, олію та хлібопродукти.

Удосконалення митної, страхової, фінансово-кредитної і цінової політики, урахування галузевої та регіональної специфіки виробництва продукції сільського господарства, використання інноваційних технологій вирощування тварин і підвищення урожайності сільськогосподарських культур, сприяння забезпеченню аграрних виробників сучасною технікою, підвищення рівня фахової підготовки працівників села дадуть можливість підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції й експортувати її в інші країни.

Окрім того, державна політика у галузі забезпечення експортного потенціалу аграрного сектору має поліаспектний і системний характер як з точки зору методів його здійснення, так і об'єктів, на які воно спрямоване.

Зауважимо, що дієвий механізм державної політики у сфері підтримки аграрних виробників повинен забезпечувати, насамперед, ефективне ведення сільськогосподарського виробництва та задовольняти запити найманих працівників і землевласників. Тому доцільно звернути особливу увагу на досвід країн з розвиненою економікою в організації системи державного регулювання виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема:

- удосконалення системи оподаткування сільськогосподарських виробників;
- виважена цінова політика на сільськогосподарську продукцію;
- надання дотацій на один гектар земельної площі, умовну голову худоби;

- пільгове кредитування селян шляхом часткової компенсації відсоткової ставки.

Аналізуючи моделі економічного розвитку аграрного сектору, ми прийшли до висновку, що використовуючи експортоорієнтовану модель, важливим є підтримка не лише експортуючих галузей, а й таких, які забезпечують продовольством внутрішній ринок. Це дасть можливість перерозподілити товарну структуру сільськогосподарського експорту у перспективі та зменшити імпортозалежність, а також сприятиме розвитку виробництва у країні тієї продукції, що найбільше користується попитом.

Щодо ввезення аграрної продукції в Україну, то особливо великі обсяги здійснюються з країн ЄС, дещо менші – з країн НАФТА, зокрема м'яса. Отже, можна стверджувати, що є певні передумови для поглиблення торговельно-економічного співробітництва з цими країнами. Для цього доцільно диверсифікувати географічну структуру експорту при поширенні експортно-імпортних відносин з країнами ЄС, які є основними торговельними партнерами України [8].

Запорукою збільшення обсягів експорту аграрної продукції поряд із зростанням обсягів виробництва є здійснення моніторингу та прогнозування світового ринку, створення спільних підприємств, залучення іноземних інвестицій, уніфікація зі світовими стандартами якості сільськогосподарської продукції та презентація своєї продукції на міжнародних виставках.

Окрім цього, доцільно збільшити обсяги виробництва екологічно чистої продукції, адже сьогодні попит на неї зростає, запровадити обов'язкове маркування продукції із зазначенням вмісту шкідливих речовин. Це сприятиме зростанню конкурентоспроможності аграрної продукції на міжнародних ринках.

На нашу думку, реалізуючи торговельну політику, необхідно використовувати лібералізаційні заходи для експортоорієнтованих видів сільськогосподарської продукції та заходи щодо захисту внутрішнього ринку від надмірного імпорту сільськогосподарської продукції з країн ЄС, особливо продуктів тваринництва. Це можна здійснити не шляхом створення торговельних бар'єрів, а за рахунок підвищення якості аналогічної продукції. Особливе значення має переробка сировини, зокрема м'яса, молока, цукрового буряка, насіння соняшнику, сої. З іншого боку, з метою удосконалення виробництва та поглиблення зовнішньої торгівлі необхідно стимулювати імпорт високоефективної сільськогосподарської техніки, використовувати новітні технології та забезпечити сприятливий інвестиційний клімат і участь у торговельно-економічних об'єднаннях.

Можна стверджувати, що Україна має найбільші перспективи інтеграції з країнами ЄС, оскільки вирішальне значення має географічна близькість і рівень їх економічного розвитку. Відзначимо, що частину запланованого вдалося реалізувати, що зумовило позитивну динаміку розвитку експортоорієнтованої діяльності аграрної сфери та дало можливість визначити пріоритети розвитку

аграрного виробництва. Сьогодні Україна майже повністю забезпечує внутрішні потреби у зерні, картоплі, цукрі, овочах, плодах, рослинній олії, м'ясі та молокопродуктах за рахунок власного виробництва.

Головні умови розширення експорту агропродовольчої продукції України на зовнішні ринки наведено нами в таблиці 2.

Таблиця 2. Умови розширення експорту аграрної продукції України на світові ринки*

Передумови	<ul style="list-style-type: none"> – зростання обсягів виробництва с/г продукції – збільшення обсягів виробництва екологічно чистої продукції – лібералізаційні заходи для експортноорієнтованих видів с/г продукції – маркування продукції із зазначенням вмісту шкідливих речовин – збільшення глибини переробки сировини і стимулювання експорту готової якісної продукції – зменшення торговельних бар'єрів при імпорті новітніх технологій
Способи	<ul style="list-style-type: none"> – створення спільних с/г і переробних підприємств – залучення іноземних інвестицій в аграрну сферу – гармонізація стандартів якості із стандартами країн ЄС – контроль якості імпортованої продукції з країн ЄС – сприятливі умови для інвесторів, які запроваджують інновації у сільському господарстві
Засоби	<ul style="list-style-type: none"> – моніторинг і прогноз світового ринку – проведення міжнародних виставок, конференцій – створення консалтингових фірм, маркетингових служб – участь у торговельно-економічних об'єднаннях – стимулювання експорту с/г продукції до країн ЄС – експортна діяльність на рівні підприємств аграрної сфери

*Складено авторами.

Щоб істотно покращити ситуацію щодо розвитку та реалізації експортного потенціалу аграрного сектору виокремимо такі стратегічні вектори:

- розробка та реалізація програм регіонального розвитку аграрних підприємств з метою виходу їх на зовнішні ринки;
- залучення іноземних інвестицій у розвиток і розширення виробничої інфраструктури;
- протекціоністська політика щодо аграрних підприємств, продукція яких експортується на світові ринки;
- запровадження системи сертифікації продовольчих товарів і сільськогосподарської продукції для підвищення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародних ринках;

- створення умов для модернізації галузей аграрного сектора;
- розвиток міжрегіональної кооперації та міжнародних зв'язків з метою розширення ринків збуту продукції;
- формування регіональних агропродовольчих кластерів;
- застосування технологій ведення органічного землеробства.

Тому в сучасних умовах господарювання держава має взяти на себе ініціативу формування та підтримки експортоорієнтованих галузей сільського господарства хоча б у перехідний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Портер М. Е. Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів. Київ : Основи, 1998. 392 с.
2. Бойко Є. О. Вплив процесів глобалізації на розвиток агропродовольчої сфери. *Національне господарство України: теорія та практика управління*. 2008. № 8. С. 102–109.
3. Надвичиний С. А. Сучасні умови формування та реалізації експортного потенціалу аграрної сфери регіонів України. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28. № 3. С. 56–61.

4. Надвичиний С. А. Зарубіжний досвід державної підтримки сільського господарства. *Агросвіт*. 2011. № 2. С. 6-12.
5. Мельник С. І. Основні напрямки формування конкурентних переваг аграрних підприємств України в ринкових умовах : монографія. Луганськ : Ноулідж, 2010. 368 с.
6. Україна втретє поспіль оновила історичний рекорд аграрного експорту. Режим доступу: <http://fau.org.ua>.
7. Надвичиний С. А. Економічний розвиток аграрної сфери України. Дис. на здобуття наук. ступ. докт. екон. наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв, 2019. 515 с.
8. Мельник Т. М. Зовнішня торгівля України: стан та проблеми. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 2(33). С. 20–24.

REFERENCES

1. Porter, M. E. (1998). *Strategiya konkurentsyyi. Metodyka analizu haluzey i diyalnosti konkurentiv*. Kyiv : Osnovy [in Ukrainian].
2. Boyko, Ye. O. (2008). Vplyv protsesiv hlobalizatsiyi na rozvytok ahroprodovol'choyi sfery. *Natsional'ne hospodarstvo Ukrainy: teoriya ta praktyka upravlinnya*, 8, 102–109 [in Ukrainian].
3. Nadvynychnyy, S. A. (2018). Suchasni umovy formuvannya ta realizatsiyi eksportnoho potentsialu ahraryoi sfery rehioniv Ukrainy. *Ekonomichnyy analiz*, 28(3), 56–61 [in Ukrainian].
4. Nadvynychnyy, S. A. (2011). Zarubizhnyy dosvid derzhavnoi pidtrymky silskoho hospodarstva. *Ahrosvit*, 2, 6-12 [in Ukrainian].
5. Melnyk, S. I. (2010). *Osnovni napryamky formuvannya konkurentnykh perevah ahrarykh pidpryyemstv Ukrainy v rynkovykh umovakh* : monohrafiya. Luhans'k : Noulidzh [in Ukrainian].
6. *Ukrayina vtretye pospil onovyla istorychnyy rekord ahraryoho eksportu*. Retrieved from: <http://fau.org.ua> [in Ukrainian].
7. Nadvynychnyy, S. A. (2019). Ekonomichnyy rozvytok ahraryoi sfery Ukrainy. Dys. na zdobuttya nauk. stup. dokt. ekon. nauk za spetsial'nisty 08.00.03 – ekonomika ta upravlinnya natsional'nym hospodarstvom. Mykolayivs'kyi natsional'nyy ahraryy universytet. Mykolayiv [in Ukrainian].
8. Melnyk, T. M. (2012). Zovnishnya torhivlya Ukrainy: stan ta problemy. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 2(33), 20-24 [in Ukrainian].